

Chrématonyma – handout 3

3.4 TYRONYMA – NÁZVY SÝRŮ V ČEŠTINĚ

3.4.1 I. Honl (O tyronymech – názvech sýrů, ZMK ČSAV, 7, 1966, 5–9) podává svědectví o vývoji názvů sýrů.

3.4.2 Z historie sýrů v českých zemích. Staří Čechové znali sýr odedávna, srov. citát z Kosmovy kroniky: „(Přemysl) On je vlídně jako hostitel pozval k snídani, vyňal z lýkové mošny plesnivý chléb a kus sýra...“ Po něm Dalimil a další kronikáři. Později mluví o sýrech Aeneáš Silvius (Enea Silvio Piccolomini). Jako Ital zvyklý na jinou kuchyni si povšiml, že Češi jí sýr po hostině při pití, kdežto v Itálii se v té době při takové příležitosti podávaly cukrovinky. O tom, že byly české sýry známy i za hranicemi, svědčí např. basilejská Münsterova kosmografie z r. 1550, v níž se uvádí, že Klatovy vynikají výbornými sýry. Sýry byly vyráběny po domácku i živnostensky. Nejběžnější názvy sýrů byly pojmenovávány podle místní proveniencce nebo podle tvaru. Mezi první patřily královéhradecké tvarůžky a krkonošské sýry. *Královéhradecké tvarůžky* byly oblíbeny zejména v 15. a 16. století, a dokonce se objevily i na svatební hostině Vladislava Jagellonského r. 1502. Krkonošské sýry byly zase oblíbenou pochoutkou ruských a polských velmožů. Podle tvaru se sýry nazývaly bochníky (velké kotouče), syrečky (malé kotouče), homolky (nahore zaoblené kužely). Způsob pojmenování sýrů podle výrobce byl u nás před 1. světovou válkou zastoupen jmény feudálů: *harrachovský smetanový sýr*, *schwarzenberský sýr* (vznikaly v sýrárnách na příslušném panství). **3.4.3 Názvy sýrů v polovině 20. stol.** Častá jsou popisná pojmenování (*Tavený ovčí sýr*, *Tavený máslový sýr*, *Tavený sýr se šunkou*), názvy motivované místem výroby (*Aidam*, u nás se píše *eidam* – podle holandského města sv. od Amsterdamu, *Ementál* – pochází z údolí švýcarské řeky Grosse Emme, *Gouda*, správně [chauda] pochází holandského města téhož jména), podle vynálezce (*Gervais*, dnes psáno *žervé*), podle „kvality“ (*Blatácké zlato*). **3.4.4 Současná tyronyma** (podle stejnojmenného článku L. Micháلكové, Acta onomastica, AOn, XLI–XLII, 193–202). Pokus o sumarizaci názvů českých mléčných výrobků s hlavním zaměřením na tyronyma a stanovení jejich hlavních pojmenovacích typů. Analýza tyronym z let 1996–1998. **3.4.4.1 Klasifikace z hlediska věcného. (Srovnat se zařazením podle VM.) 3.4.4.1.1 Názvy “fantazijní“** – spíše pragmatonyma (v užším smyslu) názvy metaforické a metonymické, převzaté z apelativní nebo propriální slovní zásoby, nebo názvy vzniklé odvozováním, skládáním či zkracováním. Většina těchto názvů byla doplněna popisným označením; na ně v klasifikaci nebyl brán zřetel. **3.4.4.1.1.1 Inherentní vlastností výrobků** – barva (*Zlato*, *Topas*), tvar (*Knak* – sýr v podobě silného válečku, z něm. ‘buřt’), tvar a způsob ochucení (*Dařbuján* – sýr ve tvaru

jitrnice s jitrnicovým kořením), povrch (*Hermelín* – podle zimní bílé kožešiny hranostaje, která lemovala královské pláště + exkluzivita), chuť (*Pikant*), složení a způsob ochucení (*Dunaj* – s dunajskou klobásou), množství (*Uno* ital. 'jeden'). **3.4.4.1.1.2 Postavení výrobků na trhu, jeho vysoká kvalita** (*Dukát, Primátor, Rex*), **3.4.4.1.1.3 Spotřebitelský charakter zboží** (orientace na dětského spotřebitele – *Katka, Tomík*, na mládež – *Junior*, na náročného spotřebitele – *Gurmán, Labužník*, určení výrobku – *Mistr Pizza* – sýr určený, k výrobě pizzy). **3.4.4.1.1.4 Původ výrobku** (*Želetavan, Lipno, Modrava, Vysočina*), **historické souvislosti** (*Tambor* < *tambor* 'vojenský bubeník', tamboři procházeli Klatovy, kde je sýr vyráběn). **3.4.4.1.1.5 Informace o výrobcí** (*Madeta* < Mlékařské družstvo táborské, *Madeland* < *Madeta* + *land* angl. 'země'). **3.4.4.1.1.6 Vztah ke sportu**, srov. heslo „Zdraví, sílu, najdeš v sýru“, s tím jsou spojeny pojmy soutěž, boj, vítězství (*Atlet, Maratonec, Sport, Triumf, Vítěz*). **3.4.4.1.1.7 Názvy evokující „zdravost“ prostředí, z kterého výrobky pocházejí** (*Lučina, Niva*, tj. 'rovná (úrodná) plocha polní, luční'). **3.4.4.1.1.8 Z kosmonym** (*Orion, Vega*). **3.4.4.1.1.9 Názvy stromů** (*Jasan* – u tohoto klatovského výrobku bylo třeba nahradit ochrannou známku *Javor*, která přešla na původního výrobce, mlékárnu ve Dvorci. Na jiném místě ČR se vyráběl obdobný sýr pod názvem *Světlan*. Proto byl pro klatovský sýr obdobné kvality nazván *Jasan*, tedy název stromu, ale vytvořený zkracováním: *Javor* + *Světlan*). **3.4.4.1.1.10 Antroponyma, podle Pleskalové též toponyma.** *Vladan, Zlatan* podle *Jasan*, ač název stromu, viz výše. *Lipno*. **3.4.4.1.1.11 Názvy z mytologie a historie:** *Farao, Zeus, Kleopatra*. **3.4.4.1.1.12 Názvy inspirované literaturou a filmem:** *Atos, Jura* (Jurský park). **3.4.4.1.1.13 “Názvy vzniklé z čistě praktických důvodů“ (obměny názvů jiných, tj. z jiných tyronym v důsledku ztráty ochranné značky):** jména mají připomínat původní jména, která si však zaregistroval dříve někdo jiný: *Maratonec* > *Matador* 'zápasník s býky, který nakonec býka zabíjí. Sem patří i názvy cizích sýrů (původní název nemohl být – vzhledem k zákonu o ochranných známkách – použit. *Eidam*, česká varianta holandského sýra, namísto holand. *Aidam* (pův. název města, v němž byla vyvinuta technologie výroby).

3.4.4.1.2 Názvy popisné: obsahují apelativum označující výrobek. Dále podávají informace o

3.4.4.1.2.1 charakteru výrobku a jeho vlastnostech (*Jemný tavený sýr česnekový*),

3.4.4.1.2.2 informace o původu výrobku, často se kombinují s údaji o charakteru výrobku (*Želetavský tavený sýr se žampiony*).

3.4.4.2 Z hlediska tvoření tyronym: Názvy jednoslovné tvoří 66 % z celkového počtu analyzovaných tyronym. Výhoda: lépe se s nimi v komunikaci manipuluje. Z toho 75 % je slovotvorně nemotivovaných (z toho 93 % deapelativních a z jiných slovních druhů, tj. ze

slov domácích a zdomácnělých – zde uplatňováno vágní hledisko). Časté sufixy: *-ka* ve funkci přechylovací a hyp. (*Lučanka, Katka*), *-ík* (*Tomík*), *-an* ve funkci nositelské, nebo tvořící názvy obyvatelské (*Světlan, Želetavan*), *-ec* (*Pálivec*), ale vedle jejich skutečných funkcí zde často hraje roli jen její nápodoba s cílem vytvořit jméno podle určitého už užívaného modelu (výrobní preferují jisté základy nebo slovtvorné prostředky). **Tvoření zkratkových jmen:** krácením – *Apet* < *Apetit*, *Soma* < *sojové maso*, připodobnění: *Kamadet* < (sýr typu Camembert vyráběný v Madetě). **Názvy víceslovné tvoří 44 %:** typy: *Král Šumavy, Desertní sýr, Delicato ligth* (angl. *delicate*, tj. delikát), *Jemný tavený sýr česnekový, Jemný tavený ochucený sýr s ořechy, Rovenský sýr balkánského typu*.

3.4.5 Vývojové tendence v tyronymii ČR: Lze rozlišit sféru stabilní (*Niva, Hermelín*) a sféru proměnnou (řada názvů zanikla a nové naopak vznikly). Nejvýraznější změny se týkají změny výrobce. Se zánikem soukromého vlastnictví a zrušením soukromého podnikání (1948) prudce klesly názvy obsahující jméno výrobce, jejich počet se zvyšuje až po r. 1990. Dále postupně narůstá počet názvů, které podávají informace o inherentních vlastnostech výrobků. Novelizovaný zákon o ochranných známkách (č. 137/1995 Sb.) nedovoluje „pochvalná označení“, která charakterizují jakost, kvalitu výrobku typu *Triumph, Lux, Extra*. Ke konci 20. stol. se zvýšil počet názvů motivovaných vztahem ke sportu (*Sport*). V průběhu 20. stol. se měnil podíl cizích slov na tvoření tyronym. V době okupace měly některé sýry názvy česko-německé (*Šumavská perla – Böhmerwald Perle*), po válce i ruské, lat., francouzské atd. (*Regina, Cyklámen* – z řeč.).

Úkol: Napište, a) který způsob pojmenování sýrů vám připadá nejvhodnější a b) vytvořte „ideální“ tyronymum.